

2.2.2. Obyvatelstvo podle pohlaví, věku, vzdělání a rodinného stavu

Došlo k mírnému zmenšení podílu dětí ve věku 0 až 14 let na obyvatelstvu – vývoj poměrových ukazatelů dokládá celkové populační stárnutí v regionu. V osmi správních obvodech se již poměr nejstarší věkové kategorie a nejmladší věkové kategorie obrátil a nejstarší věková kategorie je nyní početnější. Pro správní obvody je charakteristické, že podíl osob s vyšším a vysokoškolským vzděláním je větší především v těch správních obvodech, ve kterých se nachází větší města.

Ve všech správních obvodech Královéhradeckého kraje mají početní převahu ženy – nejvyšší podíl žen je v SO ORP Hradec Králové, kde průměrné zastoupení žen v populaci v období 2001 až 2005 bylo 51,8 %. Dále následují správní obvody Náchod a Hořice (51,6 % a 51,4 %). Naopak nejmenší podíl žen byl v tomto období zaznamenán v SO ORP Nový Bydžov a Nová Paka (50,7 % a 50,6 %).

Vývoj zastoupení žen v populaci se obvykle mění s věkem, přičemž v nejmladší kategorii dětí ve věku 0-14 let je většinou zaznamenáván nižší podíl žen. Nejmenší průměrný podíl žen v populaci byl v této věkové kategorii v letech 2001 až 2005 v SO ORP Nová Paka (46,3 %) a Nový Bydžov (46,6 %), naopak nejvyšší podíl žen byl v tomto období v SO ORP Nové Město nad Metují (49,4 %) a Jičín (49,2 %). Tato skutečnost je dána biologicky, kdy se rodí více chlapců než dívek, a teprve v průběhu života se vlivem vyšší intenzity úmrtnosti mužů tento podíl obrací ve prospěch vyššího zastoupení žen v populaci. To je vždy výraznější ve vyšší věkové kategorii, například v kategorii 65+ byl ve sledovaném období zaznamenán nejvyšší průměrný index feminity⁴ v Královéhradeckém kraji v SO ORP Broumov (1 670) a v SO ORP Hořice (1 627) a naopak nejnižší v SO ORP Nové Město nad Metují a Hradec Králové, kde na 1000 mužů ve věkové kategorii 65 a více let připadlo 1 388, resp. 1490 žen.

Tab. 2.2.2.1. Charakteristiky věkové struktury obyvatelstva podle správních obvodů ORP

	Průměrný věk		Index stáří		Index závislosti I.		Index závislosti II.		Index ekonomického zatížení	
	2000	2005	2000	2005	2000	2005	2000	2005	2000	2005
Královéhradecký kraj	39,0	40,3	88,4	100,3	23,7	21,1	20,9	21,2	44,6	42,3
v tom správní obvody:										
Broumov	37,5	39,0	65,2	79,2	27,1	22,8	17,6	18,1	44,7	40,9
Dobruška	38,7	39,8	84,0	94,1	25,4	22,8	21,3	21,5	46,7	44,3
Dvůr Králové nad Labem	39,4	40,5	91,9	98,2	22,8	20,9	20,9	20,5	43,8	41,4
Hořice	39,3	40,6	93,0	103,1	23,9	21,0	22,2	21,6	46,0	42,6
Hradec Králové	39,8	41,1	98,4	113,1	22,1	20,0	21,7	22,6	43,8	42,6
Jaroměř	37,9	39,1	77,3	84,1	25,9	23,5	20,0	19,8	46,0	43,3
Jičín	39,4	40,5	97,0	104,2	23,5	21,3	22,7	22,2	46,2	43,6
Kostelec nad Orlicí	39,4	40,4	94,2	103,9	24,1	22,0	22,7	22,9	46,8	44,9
Náchod	39,3	40,5	91,8	104,5	24,4	21,6	22,4	22,6	46,8	44,1
Nová Paka	39,3	40,5	90,0	106,6	24,1	20,7	21,7	22,0	45,7	42,7
Nové Město nad Metují	38,9	40,4	83,2	102,6	24,1	21,1	20,1	21,7	44,2	42,8
Nový Bydžov	39,0	40,4	92,2	102,4	25,5	22,0	23,5	22,5	49,1	44,4
Rychnov nad Kněžnou	37,5	39,1	73,3	84,0	24,8	21,9	18,2	18,4	43,0	40,3
Trutnov	38,2	39,7	76,7	90,1	23,9	20,9	18,3	18,9	42,2	39,8
Vrchlabí	38,6	39,7	82,4	90,6	22,9	20,5	18,9	18,6	41,7	39,1

Index stáří - počet osob ve věku 65 let a starších na 100 dětí ve věku 0-14 let

Index závislosti I. - počet dětí ve věku 0-14 let na 100 osob ve věku 15-64 let

Index závislosti II. - počet osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 15-64 let

Index ekonomického zatížení - počet dětí ve věku 0-14 let a počet osob ve věku 65 a více let na 100 osob ve věku 15-64 let

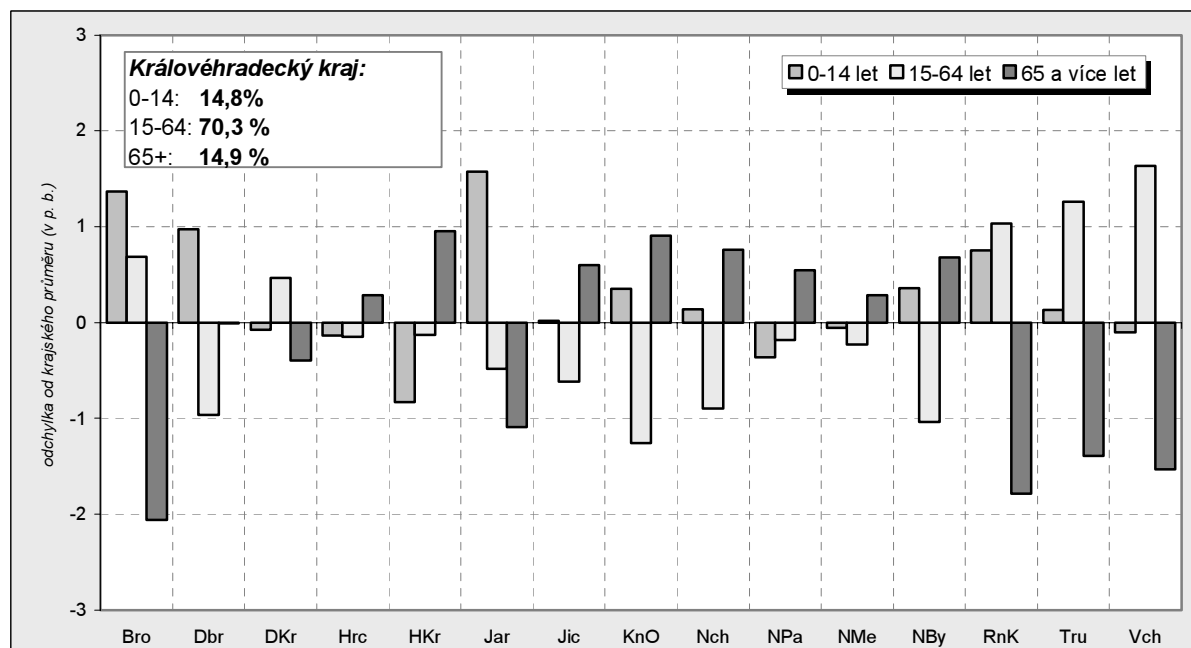
Podíváme-li se na vlastní vývoj zastoupení žen v populaci v delším období let 1995 až 2005, je patrné, že dochází k mírnému a pozvolnému snižování podílu žen. V roce 1995 byl na území Královéhradeckého kraje podíl žen 51,5 %, v roce 2005 51,3 %. Tento stav lze pozorovat ve všech správních obvodech kraje, přičemž

⁴ počet žen na 1 000 mužů

k nejvyššímu snížení podílu žen v populaci došlo v letech 1995 až 2005 v SO ORP Nový Bydžov o 0,86 bodu a v SO ORP Jaroměř o 0,80 bodu. Vyjádřeno indexem feminity, v kategorii 65 a více let došlo v tomto období k jeho snížení ve všech správních obvodech Královéhradeckého kraje, zejména v SO ORP Broumov o 198 na 1 645, a v SO ORP Jaroměř a Nový Bydžov - shodně o 144 na hodnoty 1 505 a 1 506 v posledním sledovaném roce 2005. Nejmenší pokles indexu feminity byl zaznamenán v SO ORP Jičín a Rychnov nad Kněžnou (o 26 resp. o 20) na hodnoty 1560 žen na 1000 mužů v roce 2005 v případě SO ORP Jičín a v SO ORP Rychnov nad Kněžnou na 1 494. Možným vysvětlením tohoto stavu, kdy dochází k postupnému přibližování počtu mužů a žen, je především zlepšování úmrtnostních poměrů mužů. Snižuje se tedy, v souladu s celorepublikovým trendem, rozdíl naděje dožití mezi pohlavími ve všech správních obvodech kraje.

Druhou základní demografickou charakteristikou jednotlivce po pohlaví je jeho **věk** (věk dokončený – tj. věk osoby při jejich posledních narozeninách). Věková struktura obyvatelstva je obecně odrazem dlouhodobého vývoje porodnosti, úmrtnosti a také migračních procesů. Ve správních obvodech je ovlivněna také geografickou polohou obcí, jejich specifickým funkčním zaměřením, historickým vývojem atd. Vlivem výkyvů v intenzitě demografických ukazatelů (zejména pak porodnosti) se ve věkové struktuře populace projevují zřetelné nepravidelnosti. Pro všechny správní obvody kraje je charakteristické **snížování podílu populace v předproduktivním věku**, tedy dětí ve věku 0 – 14 let, což souvisí s významným propadem porodnosti⁵ a celkovým populačním stárnutím, typickým pro evropské země. To je v našich podmínkách ještě umocněno v souvislosti se společensko-ekonomickou transformací republiky po roce 1989 a následnou změnou životního stylu zejména mladé generace, a v neposlední řadě také s ekonomickými vlivy (nezaměstnanost, cenová dostupnost bydlení atd.). Podíl této věkové skupiny byl nejnižší v SO ORP Hradec Králové a Nová Paka, kde tvořil 14 %, resp. 14,5 % populace v roce 2005 (viz tabulka *Počet obyvatel a věková struktura obyvatelstva podle SO ORP k 31. 12.*). Za sledované období se podíl dětské složky nejvíce snížil v SO ORP Broumov, kde v roce 2000 tvořila věková skupina dětí 0 – 14 let podíl 18,7 % (tj. 3 306 dětí), zatímco v roce 2005 jen 16,2 % (tj. 2 809 dětí). Dále bylo větší snížování podílu této věkové kategorie na populaci zaznamenáno v SO ORP Nová Paka a Nové Město nad Metují. Naopak největší podíl dětí na obyvatelstvu byl v roce 2005 v SO ORP Jaroměř (16,4 %).

Graf 1 Srovnání věkové struktury obyvatel ve SO ORP a Královéhradeckého kraje k 31. 12. 2005

Opačný trend můžeme pozorovat u zbývajících věkových kategorií 15 - 64 let a nejvyšší kategorie 65 a více let. Podíl populace v produktivním věku se zvýšil za sledované období ve všech správních obvodech, nárůst podílu této věkové kategorie byl v rozmezí od 0,5 (SO ORP Hradec Králové) do 2,1 procentního bodu v SO ORP Nový Bydžov. Nejvyšší průměrný podíl osob této věkové kategorie byl v období let 2001 až 2005 v SO ORP Vrchlabí 71,4 % a Trutnov 71,1 %, nejmenší naopak v SO ORP Nový Bydžov a Kostelec nad

⁵ viz kapitola *Základní demografické události*

Orlicí (68,6 % a 68,7 %). Podíl nejvyšší věkové kategorie se za sledované období 2000 až 2005 zvýšil ve většině správních obvodů Královéhradeckého kraje s výjimkou SO ORP Nový Bydžov, Dvůr Králové nad Labem, Jičín a Hořice, kde stagnoval nebo se nepatrně snížil. K nejvyššímu růstu podílu této kategorie došlo v SO ORP Nové Město nad Metují a Hradec Králové (růst o 1,3 resp. 0,8 bodu).

Populační stárnutí lze velmi dobře dokumentovat na vývoji poměrových ukazatelů (viz tabulka *Charakteristiky věkové struktury obyvatelstva podle správních obvodů ORP*). U všech správních obvodů byl poměrně výrazný nárůst indexu staří⁶, zejména díky snížení podílu nejmladší věkové kategorie. Nejvyšší nárůst indexu byl v SO ORP Nové Město nad Metují, kde za sledované období hodnota indexu vzrostla o 19,4 bodu (na 102,6) a v Nové Pace o 16,6 bodu (na 106,6). Ve většině správních obvodů v roce 2005 již hodnota tohoto indexu překročila jedno sto, což znamená, že u těchto správních obvodů se poměr nejstarší věkové kategorie a nejmladší věkové kategorie obrátil a nejstarší věková kategorie je nyní početnější. Nejvyšší index stárnutí byl v roce 2005 v SO ORP Hradec Králové, kde jeho hodnota dosáhla ke konci období 113. Z patnácti správních obvodů Královéhradeckého kraje byla početnější nejmladší věková kategorie již jen v sedmi SO ORP (v SO ORP Broumov bylo na sto dětí pouze 79 seniorů).

Trend **zvyšování průměrného věku** jen potvrzuje skutečnost stále se zvyšujícího podílu starých osob v populaci v důsledku poklesu úrovně porodnosti, zlepšování úmrtnostních poměrů a prodlužování naděje dožití. Populace zestárla ve všech patnácti správních obvodech kraje, nejrychleji v SO ORP Rychnov nad Kněžnou a Trutnov (o 1,6 resp. 1,5 roku za období let 2000 až 2005). Nejstarší obyvatelstvo má SO ORP Hradec Králové s průměrným věkem 41,1 a Hořice 40,6, naopak nejmladší v Královéhradeckém kraji je populace v SO ORP Broumov s průměrným věkem 39 let.

Ekonomickou charakteristiku demografické situace nám poskytují **indexy závislosti a index ekonomického zatížení**. Indexy závislosti vypovídají především o poměru ekonomicky neaktivních k ekonomicky aktivním a liší se pouze ve vymezení ekonomicky neaktivní věkové kategorie (buď 0 – 14 let v případě indexu závislosti I. nebo pětadesátiletí a starší v případě indexu závislosti II.). S již popsaným vývojem věkové struktury koresponduje i vývoj těchto indexů. Index závislosti I. se ve sledovaném období snížil ve všech správních obvodech, což souvisí se zmíněným rychleji klesajícím podílem nejmladší věkové kategorie a mírným nárůstem populace v produktivním věku. Index závislosti I. poklesl za sledované období nejrychleji o 4,2 bodu v SO ORP Broumov a o 3,6 bodu v SO ORP Nový Bydžov. V roce 2005 připadlo na sto osob v produktivním věku nejméně dětí v SO ORP Hradec Králové a Vrchlabí (20 resp. 20,5) a nejvíce v Jaroměři, kde hodnota indexu závislosti dosáhla 23,5 bodu. Pouze mírné změny vidíme ve vývoji indexu závislosti II., který vyjadřuje poměr kategorie pětadesátiletých a starších na sto osob v produktivním věku. Jeho hodnota ve sledovaném období v podstatě stagnovala a v rámci kraje se změna pohybovala v rozmezí od poklesu 1 bodu v SO ORP Nový Bydžov do nárůstu o 1,6 bodu v SO ORP Nové Město nad Metují.

O ekonomickém potenciálu lidských zdrojů ve správních obvodech vypovídá Index ekonomického zatížení. Ten se vyvíjel poměrně příznivě, tj. klesl ve všech správních obvodech, zejména v SO ORP Nový Bydžov o 4,7 bodu a SO ORP Broumov o 3,8 bodu. Nejméně dětí a seniorů pak připadlo na sto osob v produktivním věku v SO ORP Vrchlabí a Trutnov (39,1 resp. 39,8) a naopak nejvíce jich bylo v SO ORP Kostelec nad Orlicí 44,9 na konci sledovaného období, tedy v roce 2005.

Nicméně je nutné zdůraznit, že tento poměrně příznivý vývoj (snížování podílu ekonomicky neaktivních ve prospěch ekonomicky aktivních) je založen na velmi nepříznivém trendu snižování podílu dětské věkové kategorie v populaci v souvislosti s nízkou porodností. Důsledky tohoto vývoje budou v budoucnu znamenat nárůst ekonomické zátěže ekonomicky aktivního obyvatelstva⁷. Hodnoty indexu závislosti II. a indexu ekonomického zatížení budou tedy v blízké budoucnosti narůstat, tak jak se bude počet osob v produktivním věku zmenšovat a zároveň jak se bude počet osob v kategorii pětadesátiletých a starších zvyšovat. Lze však předpokládat, že zejména ve správních obvodech s dostatkem pracovních příležitostí bude tento nepříznivý vývoj alespoň částečně korigován migračním přírůstkem osob v produktivním věku.

Další významnou charakteristikou populace je **struktura obyvatel podle vzdělání**, resp. nejvyšší dokončený stupeň vzdělání u obyvatelstva. Pro hodnocení vzdělanostní struktury vycházíme z dat Sčítání lidu, domů a bytů (poslední se uskutečnilo k 1. 3. 2001). Vývoj lze obecně charakterizovat zvyšujícím se počtem absolventů středních a vysokých škol a snižováním počtu osob bez vzdělání, nebo se vzděláním základním. Úbytek osob se základním vzděláním souvisí jednak se zvyšující se vzdělaností populace, ale též s postupným vymíráním osob v nejstarší věkové kategorii, kde byl obvyklý vysoký podíl osob s nižší úrovní vzdělání. Pro správní obvody je zpravidla charakteristické, že podíl osob s vyšším a vysokoškolským vzděláním je větší především v těch správních obvodech, ve kterých se nachází větší města. To je dáno tím, že v těchto městech jsou ve větší míře zastoupeny řídicí složky podnikatelských subjektů a veřejné správy.

⁶ vyjadřující počet osob pětadesátiletých a starších na 100 dětí do 14 let

⁷ podrobněji viz publikace *Populační prognóza ČR do r. 2050, ČSÚ Praha, 2004*

Tab. 2.2.2.2. Vzdělanostní struktura obyvatel ve věku 25 a více let podle SO ORP v roce 2001

Zdroj: SLDB 2001

	Počet obyvatel ve věku 25 let a více	z toho nejvyšší ukončené vzdělání (%)					
		základní a neukončené	vyučení a střední odborné bez maturity	úplné střední s maturitou vč. nástavbového	vyšší odborné	vysokoškolské včetně vědecké přípravy	bez vzdělání
Královéhradecký kraj	379 598	18,5	43,3	26,7	1,2	8,6	0,5
v tom správní obvody:							
Broumov	11 873	25,0	47,4	20,6	1,0	4,3	0,7
Dobruška	13 210	19,1	44,6	26,0	1,1	7,9	0,8
Dvůr Králové nad Labem	19 006	21,6	45,8	23,7	0,9	6,7	0,3
Hořice	12 441	17,8	47,2	26,1	1,2	6,7	0,4
Hradec Králové	101 459	14,2	38,4	30,7	1,6	13,3	0,3
Jaroměř	12 816	20,9	45,6	23,6	1,1	7,2	0,4
Jičín	31 996	20,6	44,0	25,8	1,0	7,6	0,3
Kostelec nad Orlicí	16 944	18,6	46,2	25,9	1,0	6,9	0,4
Náchod	42 419	17,9	45,0	27,4	1,1	7,3	0,4
Nová Paka	9 110	16,7	48,3	26,0	1,1	6,9	0,2
Nové Město nad Metují	9 798	16,0	44,0	29,0	1,3	8,8	0,2
Nový Bydžov	11 705	24,6	45,9	20,8	0,8	4,9	1,8
Rychnov nad Kněžnou	22 764	18,3	44,5	26,5	1,1	7,2	1,0
Trutnov	44 837	21,1	44,6	24,7	0,9	7,0	0,4
Vrchlabí	19 220	23,0	43,8	23,9	1,1	6,4	0,3

Tomu odpovídá i postavení **SO ORP Hradec Králové, který má nadprůměrný podíl vysokoškolsky vzdělané populace** (13,3 %). Důvodem je především přítomnost vysoké školy - Univerzity Hradec Králové, Fakultní nemocnice a společností, které u svých zaměstnanců vysokoškolské vzdělání vyžadují a nabízejí dostatek pracovních příležitostí pro populaci s vyšší kvalifikací. Tento správní obvod má kromě největšího podílu populace s vysokoškolským vzděláním také největší podíl populace v kategoriích vzdělání „úplné střední s maturitou včetně nástavbového“ (30,7 %) a „vyšší odborné“ (1,6 %) ze všech správních obvodů Královéhradeckého kraje a naopak nejmenší podíl populace se základním vzděláním a se vzděláním v kategorii „vyučení a střední odborné bez maturity“. Poměrně vysoký podíl populace s vysokoškolským a středoškolským vzděláním je v SO ORP Nové Město nad Metují, kde vysokoškoláci tvořili ke dni sčítání v roce 2001 necelých 9 % populace starší pětadvaceti let a středoškoláci 29 %. Tento správní obvod má zároveň druhý nejnižší podíl populace v kategorii „základní a neukončené vzdělání“ (16 %). Opačná situace byla v SO ORP Broumov a Nový Bydžov, zde byl zaznamenán nejmenší podíl vysokoškolsky vzdělané populace v Královéhradeckém kraji, kdy v nejvyšší kategorii vzdělání bylo 4,3 % populace resp. 4,9 %. Tyto kraje mají zároveň největší podíl obyvatel, kteří mají jen základní a neukončené vzdělání (25 % a 24,6 %).

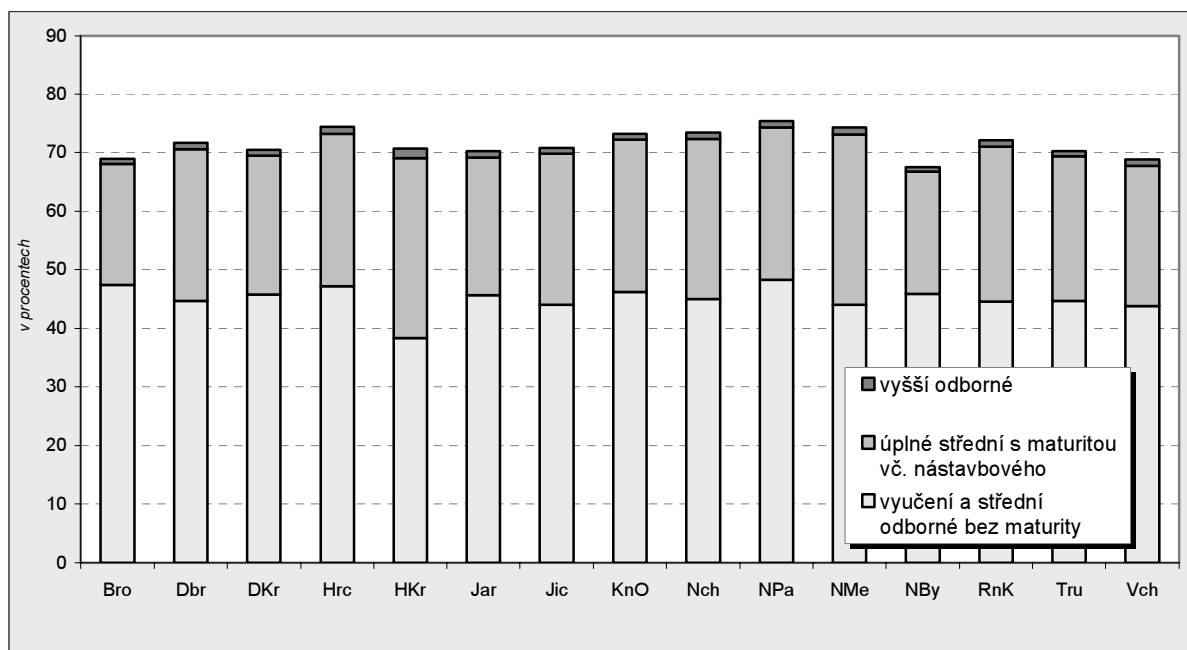
V desetiletých intervalech nám Sčítání lidu, domů a bytů poskytuje také data za strukturu obyvatelstva podle **rodinného stavu** (každoroční bilance obyvatel podle rodinného stavu nejsou za menší územní celky k dispozici). Rodinný stav je obecně ovlivněn především vývojem sňatečnosti, rozvodovosti a úmrtnosti v minulém období. Vývoj v této oblasti lze obecně charakterizovat poklesem úrovně sňatečnosti, zvyšováním průměrného věku při sňatku a nárůstem rozvodovosti⁸, tedy snižováním podílu vdaných a ženatých ve prospěch posílení podílu svobodných a rozvedených. Tyto skutečnosti souvisí především s přijetím nového společenského modelu a změnou populačního a sociálního chování obyvatelstva v devadesátých letech minulého století.

Ve struktuře obyvatelstva podle rodinného stavu má stále ve všech správních obvodech Královéhradeckého kraje převahu **podíl obyvatel žijících v manželství** (ve správních obvodech se velikost podílu pohybuje od 54,4 % do 59,9 %), který je následován druhou nejpočetnější kategorií svobodných (23,5 % až 25,7 %). U zbývajících dvou kategorií převažuje ve většině správních obvodů kategorie ovdovělých (8,2 % až 10,4 %)

⁸ viz kapitola Základní demografické události

s výjimkou pěti správních obvodů, kde měli větší zastoupení rozvedení (SO ORP Trutnov, Broumov, Vrchlabí, Hradec Králové, Jaroměř; od 6,8 % do 11,5 %).

Graf 2 Vzdělanostní struktura – střední, nástavbové a vyšší odborné vzdělání

Zdroj: SLDB 2001 (obyvatelstvo ve věku 25 a více let)

Vyšší podíl obyvatel žijících v manželství byl zaznamenán v SO ORP Nové Město nad Metují (59,9 %), v SO ORP Nový Bydžov (58,6 %), Dobruška (58 %), Nová Paka (57,8 %) a Hořice (57,7 %). Naopak nejméně lákavým byl život v manželství v SO ORP Trutnov⁹ (54,4 %), Broumov (55,1 %) a Vrchlabí (55,5 %). Toto pořadí je pak zároveň pořadím pro velikost podílu rozvedených, kdy po SO ORP Trutnov (11,5 %) následují právě SO ORP Broumov (11 %) a Vrchlabí (10 %). Nejmenší podíl rozvedených byl oproti tomu při sčítání zaznamenán v SO ORP Dobruška a Nový Bydžov, kde činil 6,8 % resp. 6,9 %. Podíl svobodných byl k datu Sčítání lidu, domů a bytů v rámci Královéhradeckého kraje největší v SO ORP Rychnov nad Kněžnou (25,7 %) a Dobruška (25,4 %), nejméně svobodných se nacházelo v SO ORP Kostelec nad Orlicí (23,5 %), shodný podíl po 23,7 % byl ve správních obvodech Hradec Králové a Nový Bydžov. Kategorie ovdovělých byla z patnácti správních obvodů Královéhradeckého kraje nejpočetnější v populaci v SO ORP Nový Bydžov a Jičín (shodně podíl 10,4 %) a nejmenší zastoupení měla v SO ORP Nové Město nad Metují, kde podíl činil 8,2 %.

⁹ Na území SO ORP Trutnov byl v rámci Královéhradeckého kraje kromě nejmenšího podílu obyvatelstva žijícího v manželství zároveň zaznamenán také největší podíl rozvedených a čtvrtý nejvyšší (24,9 %) podíl svobodných (po SO ORP Rychnov nad Kněžnou, Dobruška a Vrchlabí).